

ЦИНЦАЕВ Хаваж

□ □ □ □ □ □ **Забаре дийцарш**

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ **Кусин Дауд**

Кусин Дауд эвлахь а цяяххана забаре, самукъне а стаг вара. Хюра шарахь, блясте тле моссазза йогу, юртахошца Сибреха шабашке вьодура Дауд, «деха» сом даккха. Ехачу аьхка цигахь белхаш а бой, гуйре тле ма-кхеччинехь, хьалхий-тлаьхий, ця эха буйлалора юьртара нах. Иштта, цигара ця вогуш, Сьолжа-Гала а кхаьчна, колхоз-базархула «Южная» олучу автостанце сьаглерташ вара Дауд, шен жима чамда а

карахъ. Птеюьихина яйн пальто яра Даудна, коьрта тиллина лаьржа шляпа а яра. Дјаса а хьобжуш, базархула воьгучу кхунна дјо, цхьана клажахъ, цхьаъ юкхуш лаьтташ шен нана Куса яйра, глопастана тјехъа лаьтташ.

Куса кхузткъе итт шаре глортина йоккха стаг яра, дукха жима йолуш дуьйна йисина лийна. Дауд цхьаъ бен воцу во! вара Кусин, цундела цул хьоме хлума а дацара цуьнан кху доккхачу дуьненахъ. Жима волуш дуьйна, «хлун оьшу хьуна, хлун еза хьуна, хлун кхоллур яра ахъ...», – бохуш, хала лелийна а вара.

«Хлун деш ю-те хлара кхузахъ?», – аьлла, шен дагахъ Куса йолчу аглор дјавирзира, базар юккъехула схьавоьгу Дауд. Банканашна чохъ хьаьмцаш бухкуш лаьтташ яра Куса.

«Дера еза ша иза хьовзо», – аьлла, ойла кхоллаелира кхуьнан. Шен пальтон кач ира а хлоттийна, коьртара шляпа, ма-хуьллу хьаж къайла а доккхуш, бјаьргашна тје охъа а теттина, Кусина хьалха дјахлортира Дауд. Хийцинчу озаца хаттар дира оьрсийн маттахъ:

– Почем шишки?!

– Дувацат капек банка...

– А ведро?

– Пят рубил...

– Много! Давай за три рубля!

– Нет, – аьлла, корта ластийра Кусас.

– Ну, что за бабка?! Ну, давай, – кхаа соьма кехат дјахховдийра Дауда.

– Нет! Моя далеко ходил есть, пулаты порвал есть, клохцал пошел издес, – мохъ туххуш, элира йоккхачу стага, ша лазийначу метте пјелг а буьллуш.

– Не дашь? – бохуш, юха ца волура Дауд.

– Нет, – юха а корта ластийра къаръяла дагахъ йоцчу Кусас а.

Тјаккха, шен пальтон кач охъа а биллина, шляпа хьаж тјера хьала а теттина, хьаьмцаш тјехъ лаьтташ йолчу стоьбла тјехула Кусина улле а глортина, Дауда элира:

– Ва Куса, хьо евзаш хиларна, хлара пхи сом дели-кх ас хьуна! Схьалохъа и хьаьмцаш!

Ахъ оццул хала гулдина долу хлорш ма члогла деза суна...

Куса дукха цец а яьлла, юхахилира цкъа. Тјаккха, Дауд велавелча, и вовза а вевзина, цунна маракхийтира Куса:

– Вай, хьайн нана яла хьан, Дауд, хьайн нана... Шаберш баалахъ, Дауд, шаберш, – аьлла.

Даудана тје куьг хьобкхура Кусас, шен хебаршка яханчу юьхъ тјехула бјаьрхиш а јенош:

– Баалахъ, Дауд, шаберш баалахъ... шаберш... шаберш...

И дешнаш, кица а хилла, дладахара цул тлаьхья оцу эвлахь. Наноша, тахана а шайн доьзалхочунна хьалха кхалла хлума хлоттош, олуш хеза наггахь:

– Нана яла хьан, хьенех... Кусина а дайна, ялахь... шаерг а ялахь...

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ **Моттбастийтар**

Соьлжа-Галахь Iаш йолчу Хьамзатан дейишин кланта, Сайпуддис, зуда ялийнера. Иза юьртахь йоссийначуьра ца а йигна гучуякхар, дладирзина цхьа кIира а даьллера. Нускале мотт бастийта дагахь, шен гергарчу нахе веара Хьамзат. Киснахь кхо сом ахча а дара кхуьнгахь. Ахча ахча долу зама яра иза. Масала, баьпкан булканан мах I6 кепек бен бацара цу хенахь. Кхиъна ваьлла, жима стаг вара Хьамзат, университетехь хьалхарчу курсехь доьшуш а волуш. Юьртахь хьалакхиъна хиларе терра, гIиллакх-гIуллакх а, лело дезарг а хууш, яхь дIа ца яла, тIох-аьлла оьккхур волуш, жима стаг вара иза. Шегара ахча, моттбастийта кIезиг хеташ, вогуш вара Хьамзат. Амма стипенди схьадаллалц Iийча, гIуллакх генадолура. «Цхьа а хийра стаг ма хилахьара децаьргахь», – бохуш, оила а еш схьавеанчу кхунна тешнабехк хиллера. Селхана-стомара Сибреха «шабашке» баханчуьра, дика сом-ком а йохьуш, ца баьркина болу Сайпуддин дехойх, шича-маьхчлара, кхо-виъ стаг карийра Хьамзатана бухахь Iаш. Шайн гергарчу стеган нускале мотт а бостуьйтуш, иза декъала а еш, аьлла, баьркинера уьш. Хьамзатана хаьара, моттбостуьйтуш уггар кIезиг ахча делларг ша хир вуйла. Шегахь кхин а делхьара-м, чохь болчарал эша ца эша, тIаьххьара сом а дIалур долуш вара иза.

«Ма дош дацара хьо да-м! Кху балхана хIун дийр дара?», – хьераваьлча санна, карзахе оила йора кланта.

Тлаккха, цIеххьана цхьа хIума дага а деана, хьеший болчуьра ара а тасавелла, пхьарс лаьцна, шен дейиша юьстахъяьккхира Хьамзата.

– Деца, оцу вайн несо, моттбостуьйтуш, шена делла ахча хьоьга дIалой? – хаьттира цо.

– И бохург хIу ду?! Ло дера-кх! – цIоцкъамаш ирхдахара дейишин.

– Делахь, соьга цхьа туьма лохья, мотт бостуьйтуш, несана дала. ХIете-вете а, хьан кара дIакхочур ма ду иза. Хьуна зиэн хир дац, ткъа суна юьхькIам хир бу. Суна юьхькIам хилча – хьуна а хир бу...

– ?!

– Цул сов, хьуна пайда хуьлучу агIор хIара кхо сом а ду хьуна, ас несана дала кечдина деана, – ахча дIакховдийра велакъежаш волчу кланта шен дейишига.

Юьхьанца Хьамзата лелаш дерг хIун ду ца хууш цецъяьлла хилла йолу дейиша, кхета а кхетта, елаелира:

– АстагIфируЛлахI... Цунна дага ца догIуш хIун ду, алахья? ХIумма а ледара-м вац сан вешин клант.

– Деца, хьан марзойл эша ма ца лаьа суна.

– Мегар а дацара эша. Сан-м хъаха ю цаърца хаза нехан санна яхъ, – тлетуьйхира Хъамзата аьлчунна дейишас, цларула цлечу туьман кехат кхуьнга схъа а кховдош. – Хлан, хлара хъайн кхо сом а длаэца! Ас хъайна делла ларахъ иза.

Карахъ варкъ диллина шун а долуш, цу тле хлоттийна хих юьзна куршка а йолуш чохъаелира хъешаша моттбастийта чукхайкхина нус. Ишттачу меттехъ еш йолу забарш а, бегаш а бинчул тлаьхъа, халла, хезаш а, ца хезаш а «мала» аьлла, дош делира нускалан багара. Хинах цхъа-ши къурд а бина, шен кисана кхевдира хъешашлахъ воккхахверг.

– Хи мел дезачунна езийла хьо, Дала барт цхъаъ бойла кху хлусамехъ, Дала тлаьхъе беркате йойла! – аьлла, цленачу пхеа соьман кехат шун тле диллира цо. Цуьнца болчу накъосташа а цо аьлларг а олуш, цо санна, пхеа соьмийн кехаташ шун тле дехкира. Раг! Хъамзате кхечира. Ала доглуш долу ши-кхо дош а аьлла, хъаьрчина долу туьма схъа а даржийна, меллаша шун тле диллира Хъамзата. Цецбевлла, вовшашка хьоьвсира хинцца моттбастийтинарш.

Нускал чудалош еанчу, шен дагахъ кхин хлума доцуш йолчу Сайпуддин воккхахволчу вешин зудчо шен марвежаршка дла а хъаьжна, эккхийтира:

– Ватта, Сибреха поппарш кего доьлхачул а, хлара мамин вешин клант санна, институте деша даха дезаш ма хиллера шу-м!

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ **Ши кало**

Шен воккхахволу накъост Дога волчу веара цхъана суьйрана Хъамзат, луйш-олуш, самукъа а доккхуш, клеzzиг хан яйа дагахъ. Уьйтлахъ цхъацца дезарш деш дласауьдуш лелаш Догин кхиъна яьлла йиша Тлаус яра. Раг! клелахъ лаьтташ болу паднар тлехъ когаш тле хлума а тесна, суьлхъа хьовзош хиъна лаш кхеран нана Балука а яра. Хъамзата цуьнан хъал-де хоттушехъ, цийна учи тле кхунна дуьхъалваьлла, Догас хлара ша лаш волчу цла чу вигира. Дикка лийра хлара шиъ, хилларш-лелларш дуьйцуш. Тлаьхъара а, Дога меттахвелира, шаьшшинна Тлаусига чай даийта дагахъ. Амма иза юха чу ван хъе а велча, арахъ цхъа гловгла а яьлча, хлун ду-теша аьлла, Хъамзат а аравелира.

Кхунна хъалха хлоьттина сурт иштта дара: раг! клелахъ, Балукина резавоцуш, бартбетташ Дога вара. Лулара кхеран гергара цхъа йо! яра шен ненаца, бехкала а яхана, лаьтташ.

– Хьуна ца хууш ма ца яхана иза, – бохура Догас шен нене. – Стенга яхана иза? Хъаьнга яхана? Схъадийца! – бохуш дов дора цуо.

– Длавалахъа, клант! Ахъ соьга хлун де боху?! Соьга хъьттина яхана иза кхин?! Цхъа хлума

ца хаъа суна! Сан дог ма этладехва, – Догина дуьхъал яппарш йора Балукас. Юьхъанца цара дуьйцучух ца кхеташ хилла волчу Хьамзатана тлаьхъара а хиира, Тлаус лечкъина араьяллий, ткъа вуьшта аьлча – маре яхний. 70-80 – шерашкахъ а, цул хьалха а, дукха хьолахъ, йол, лечкъина, шен децлера ара а йолий, маре йоьдуш ламаст дара нохчийн. Тлаус а яхнера иштта, шайн гергарчу йоле ша ара а яккхийтина. Ша кхаьрга ян хлотта а ца хлоьттина, шен нана а ялош еанера и йол, Тлаус лулара юьртарчу нахе маре яханий хайта.

Догина хаъара, шен йиша ша ара а яьлла яхана хилча, шен дан хлума доций а, хилларг хилла даьллий а. Балукига а кхин ала хлума а дацара. Дога дов деш волчуьра сецча, паднар тле охъа а лахъелла, тийжар дладолийра Балукас, Тлаусна сардамаш а доьхуш. – Ма елха Балукка, ма елха... Дуьненан хлумнаш ду хлорш... Йоьдуш а хуьлу, йоглуш а хуьлу. Тахана хъан цхъа йол длаяхарх, кхана хъан кхо-виъ клант а ма ву, кхо-йиъ нехан йол схъаяло дезаш. Ма елха, – бохуш, хлара меттаяло гертара лулара зуда. – Эссай! И маре яхнера аьлла-м дера ца йоьлхара со... – Вай! Хлунда йоьлха хьо тлаккха? – цецъелира лулара зуда. – Хъала ма сатта хлара, хла ма сатта... Гам ша ма дарра! Селхана ас Чишкара базарара, 15 сом а делла, эчна сан цена ши кало а такхийна ма яхана елира хлара, еха ма яхарг!

Шляпа

Нохчий Сибрехара ца баьхкина дукха хан яцара. Адамаш когаирахлитта герташ, дахаран хьелаш тодан герташ бохкура шай ма-хуьлла. Кест-кестта дехъа-сехъа юьртахъ белхий хуьлура, ценош деш волчунна гю деш. Иштта, тледоглучу клирандийнахъ, Чечанахъ цхъана гергарчу нахехъ белхи хир болуш бу аьлла хезна, цига даха дагахъ барт бинера Соьлжа-Галара кегийчу наха: Зайндиссий, цуьнан ненан йишин кланта Догалсий. Нана-Чечана цеяьхана юрт яра, гиллакх-гуллакх долу хаза зудабераш хиларца. Ткъа белхехъ кегийчеран самукъадоккхуш, церан дог-ойла ира-карахлиттош, жигаралла совйоккхуш, локхуш пондар а, тухаш вота а хуьлуш яра. Волург хелхавала а, зудаберех блаьргтоха а, сакъера а йиш хуьлара.

Уьш цига баха вовшахбетталуш хилар тосаделира Зайндин, Догалан а кхечу ненан йишин клантана Сайпуддина. Уьш нийсархой бу, ала мегар долуш, цхъана хеннара кегий нах бара, воккхахверг Зайнди а волуш. Царах хлора а доьзал кхолла безаш а вара. Зайндий, Догаллий, мацах цхъамма баьхчунна а дайна, едда а зуда йоглур йолуш, куц долуш, тайна жима ши стаг вара. Ткъа Сайпудди лохачу деглехъ, оза, нехан у тледаьлла

а волуш, букар-стаг вара. Дуьненан пекъар вара-кх, доцца аьлча. Делахь а, ша заьлап ву аьлла ца Iаш, дегала а волуш, кхечу кегийрхошна луьург лууш, царна деззарг дезаш а вара Сайпудди.

– Со а вигалаш шайца клирандийнахь, шашь Чечана белхе доьлхуш, – элира Сайпуддис шен шина шиче, хIорш вовшахкхетча, ши-кхо де хьалха.

– Хьо хIун дан вогуш ву цига? – резавоцуш, кхуьнга дуьхьал вистхилира Зайнди.

– Аш дийриг дийр ду-кх ас а!

– Цигахь-м болх бан безий, накъост! – эkkхийтира Зайндис, шен дагахь: «Хьажахьа цкъа кхуьнга – окхлол бен воццушехь ша, хIетта а цхьаь дийца гIертачу».

– Бийр бу-кх болх а, бан безахь! – ца къарлора Сайпудди.

Кхеран къамеле ладьогIуш Iачу Догалс, Зайндига къайлах бIаьрг а талийна, элира:

– ГIур ду-кх цхьаьна, Дала мукъалахь. Дукха ма дийций вай хIара.

Клиранде тIе ма кхеччинехь, Зайндий, Догаллий шашьшинца кхин цхьа накъост а волуш, Чечана ваха дагахь новкъавелира, Сайпуддига хIумма а ца олуш. Шича велахь а, ишттачу метте воьдуш, кхушинна ца везара иза шайна уллехь. Ма-дарра аьлча, Сайпуддин дегI а, куц а делахьара, везар вара. Ша а витина уьш дIабахний а хиьна, чIогIа вас хилира Сайпуддина. «Ас дийр ду хьуна шуна дан деззарг», – аьлла дага деара кхунна.

Дукха хьен а ца луш, Сайпудди «Минутка» автостанцера дIайоьдучу автобус тIе а хиьна, царна тIаьхьа вахара.

Жигарабаьлла дIабоьдучу поппаран белхе кхечира Сайпудди. Кхунна хьалха хIоьттина сурт иштта дара: хечийн когаш хьала а карчийна, тIетаьIина болх беш бохкуш кегий нах, каде хьийзаш мехкарий, шаверг а, вовшашца бегаш беш, велавелла-векхавелла, самукъане, саца а ца беш, локхуш пондар, ахсахьт моссазза долу, гуо а бой, боккхуш хелхаран бал. Кест-кеста, гуона юккье а волуш, Сайпуддин шина шичас а дора хелхар. Кхунах бIаьрг а кхетта, Сайпуддина тIе веара и шиь:

– Хьо вогуш вац моьттуш схьадаьхкира хьуна тхо-м.

– Со шайна ца оьшу дела, даьхкнера шу-м.

– Ма ала иштта. Хьайн самукъадаккха. Цхьаьна ца гIур ду вай, белхи чеккхбаьлча, – бохуш, хьесталора важа шиь.

– Шуьца схьа а ца веана, шуьца дIа а гIур вац. Шайн гIайгIа бе аш, – аьлла, шен коьртара шляпа хьажо-пIелгаца хьажа тIера хьалатеттира Сайпуддис.

Де суьренгахьа лестира. Белхи а чекхбелира. ТIаьхьара Чечанара Соьлжа-ГIала йоьду автобус а дIаьхнера. Цундела, вай кегий нах новкъабевлира: кхетахь, машин кхетар ю вайна, ца кхетахь, гIаш гIур ду вай аьлла. Сайпудди сих-сиха шен пхьаьрсах дихкинчу сахьт тIе хьожура. Луьйш-олуш, юьрта йисте кхечира хIорш. Ша кхин дIа ца вогуш аьлла, сецира Сайпудди.

– Хьайна машин кхетахь, тхо схьаэцийтлахь, – аьлла, дIабахара кхуьнца берш.

Сайпуддин веа латта ца дийзира новкъахъ. Галара хъала, хъалха-тлаъхъа а хлоъттина йоглуш йолу Волга ГАЗ-21, ши такси, лаьтташ волчу кхунна тле ма-кхеччинехъ, саца а сецна, юхайирзира. Шолгачу машенан тлехъарчу ангалина улле шляпа охъа а йиллина, хъалхарчу машена чу хиира Сайпудди ша, таксистана улле. И ши такси Соьлжа-Галахъ, ша Чечана воглуш, цхъа хан билгала а йина, барт а бина, ялийна яра цо мехах. Генадовлале Сайпуддин гергарчу нахана тлаъхъакхиира ши такси.

– Сацаелахъ цхъана минотана! Чу стаг ца хааво хъуна вайшимма – элира Сайпуддис таксисте.

Машенаш шайна совцийна моьттуш, гад а бахана тебевддачу Зайндиглаьрга, кор охъа а дахийтна корта а ластийна, вистхилира, деглана дукха жима хиларна, машенахъ цхъаклеззиг бен гуш воцу Сайпудди:

– Хла-хла... Вай цхъаьний даьркина хиллехъ, цхъаьний цла а глур дара. Ткъа хлинца, сан декъаза гергара нах, со хаьттинчуьнга Шинасуьйран юкъана тлехъа велира эр ду-кх аш. Ши машин длаиккхира, ченан клур а боккхуш. Цхъана машенахъ Сайпудди вара, Наполеон санна, корта а берзина, хъалхахъ лаш. Вукхунна тлехъ, охьохуийлна тлехъа – куьзганна уллехъ, арара схъахъаьжча ган а гуш, Сайпуддин коьртара шляпа яра. Багош а глаттийна цу машено длахьочу шляпега а хьобжуш, латта бисира Зайндиглар.